

Отримана 28.09.2025

Прорецензована: 10.11.2025

Прийнята до друку: 24.11.2025

Електронна адреса: liashko@dgu.edu.ua

DOI: <http://doi.org/10.25264/2312-7112-2025-29-50-60>

Ляшко С. Розвиток і трансформація постдемократії в епоху загального штучного інтелекту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філософія»*: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2025. № 29. С. 50–60.

УДК 329

Сергій Ляшко

РОЗВИТОК І ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОСТДЕМОКРАТІЇ В ЕПОХУ ЗАГАЛЬНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

У статті подано критичний погляд на новизну елементів постдемократії в політичній практиці із зазначенням конкретних історичних прикладів і їхньої психосоціального підґрунтя. Водночас, на основі сучасних наукових досягнень у сфері розробки штучного інтелекту, робиться висновок про майбутній розвиток постдемократії до рівня довершеної маніпуляції суспільством, якій неможливо протистояти, через що нових політичних систем більше не буде – ідея спотвореного «кінця історії» Ф. Фукуями. Послідовно прописана програма стрімкого відлучення реальної людини від автоматизованого процесу виробництва, економіки, самостійного прийняття політичних рішень, створення та можливості перевірки інформації. Наводиться опис імовірного варіанту поневоленого суспільства з ілюзією достатку та стабільності, де контроль здійснюється ШІ, шляхом фейкізації інформації, гіперреалізації політичного процесу та усунення всіх можливих загроз режиму ще у зародку, з урахуванням особливостей людської поведінки загалом та індивідуально. Дослідження підводить до концепції про неминучість описаних суспільно-інформаційних змін через відповідність еволюціоністському підходу до розуміння світової історії і є органічно пов'язаним з попередніми та подальшими напрацюваннями автора в цій царині. Завершується дослідження припущенням, що постдемократичне людське суспільство необхідно буде тимчасовим, а не постійним, і згодом ліквідоване тим або іншим чином суб'єктивізованим штучним інтелектом – наступною ланкою в розвитку життя, яка виникла в результаті діяльності людини та позбавленої вад свого творця. Зазначено, що подібні думки зустрічаються не лише у сучасній західній науці, а й перегукуються з класичною літературою та філософією, що свідчить про екзистенційну важливість і передбачуваність самої загрози для людини.

Ключові слова: штучний інтелект, постдемократія, еволюціонізм, громадянське суспільство, сучасні технології.

Serhiy Laszko

THE DEVELOPMENT AND TRANSFORMATION OF POST-DEMOCRACY IN THE AGE OF ARTIFICIAL GENERAL INTELLIGENCE

The article offers a critical perspective on the alleged novelty of the constituent elements of post-democracy within political practice, highlighting them through a series of concrete historical examples and by emphasising their psychosocial foundations. At the same time, drawing on the most recent achievements in the field of artificial intelligence research and development, the paper arrives at the conclusion that post-democracy will inevitably evolve towards a condition of perfected societal manipulation. This new stage, marked by subtle yet all-encompassing forms of control, is portrayed as a process against which meaningful resistance will become practically impossible. In such a scenario, the emergence of new political systems will be foreclosed, echoing what may be described as a distorted reinterpretation of Francis Fukuyama's famous thesis concerning the 'end of history'. The analysis sets out in detail a consistent programme of the accelerated displacement of the real human subject from active participation in the automated processes of production, from involvement in the economic sphere, from the independent taking of political decisions, and from both the creation of information and the possibility of verifying its authenticity. The article further presents a conceptual outline of a likely form of subjugated society, one that operates under an illusion of prosperity and stability while in fact being subjected to the governance of artificial intelligence. Such control is imagined to be carried out through the large-scale fabrication and distortion of information, the hyper-realisation and theatricalisation of political processes, and the immediate elimination of all potential threats to the ruling regime at their earliest stage, with full consideration of both the general features of human behaviour and its individual specificities. The research leads towards the formulation of a broader theoretical concept concerning the inevitability of the described socio-informational transformations. This inevitability is grounded in the logic of the evolutionist approach to world history, which provides a framework for interpreting such changes not as isolated anomalies but as part of a continuous and foreseeable trajectory. Consequently, the study is organically connected to both the author's earlier explorations and anticipated further investigations within this domain. The work concludes with the hypothesis that post-democratic human society, rather than being a permanent condition, will prove to be temporary. It is argued that such a system will ultimately be dissolved or transcended in one way or another by a subjectivised artificial intelligence – a subsequent link in the chain of life's development, which has arisen as a result of human activity yet is liberated from the deficiencies

and limitations of its creator. The article also points out that such reflections are not confined to contemporary Western scientific discourse but resonate strongly with themes present in classical literature and philosophy. This intertextual echo is taken as evidence of the existential significance and profound predictability of the threat posed to humanity itself.

Keywords: Artificial Intelligence, Post-Democracy, Evolutionism, Civil Society, Contemporary Technologies.

Наукова новизна статті полягає в оригінальному погляді на історичний процес виникнення та розвитку постдемократії у суспільстві як такої політичної системи, яка підлаштовується під людські потреби та підміняє їх, а не намагається змінити силою чи просвітою, що доводить її неминучість і сприйнятливість. На основі концепції розвитку ШІ з попередніх досліджень автора, висувається версія розвитку постдемократії під проводом уже штучного інтелекту, який намагатиметься нетривалий час імітувати підпорядкованість своєму творцю. Також новим є погляд про можливість миттєвої зміни вже наявної електронної інформації з метою маніпуляції, застосування довершеної технології діпфейків у політичній практиці.

Метою дослідження є подання аргументованого сценарію розвитку постдемократії в епоху все більшої інтеграції технологій автоматизації у суспільну, політичну, економічну, інформаційну практики.

Виклад основного матеріалу. Вважається, що постдемократія як політична система, котра вміло імітує демократичні інститути, тоді як всі соціально-культурні процеси насправді глибоко контрольовані через політтехнології та рекламу, зародилася порівняно нещодавно у країнах розвинутого Заходу [24], і майже, чи зовсім, не властива «другому» та «третьому» світам. Відповідно ж, це явище традиційно засуджується аналітиками та плекається надія на відродження дійсної свободи, переходу до якоїсь «неодемократії», «технократії» й т. д. – словом, до просвітницько-гуманістичного ідеалу. У першому положенні є зерно істини, оскільки демократія в сучасному теоретичному сенсі, а точніше – в її словниковому розумінні, явище молоде, що виникло пізніше й існує менше, ніж рабовласництво, родоплемінний устрій або феодалізм. Давньогрецька демократія сильно відрізнялася від ідеалів Дж. Локка та Дж. С. Мілля, що близькі нам, і дійсно відображають (все)народовладдя. Один опальний класик не дарма казав, що окрема категорія населення в таких «демократичних» системах за критерієм конкретного цензу (майнового, статевого, родового тощо) тільки й уважається «народом», тоді як інші не мають реального значення у прийнятті рішень. У законах і конституціях Речі Посполитої прямо прописувалося, що є шляхта-«народ», і є «бидло» – хлопи, яких нараховувалося 10 з 11 мільйонів населення країни. Але самий принцип, здавалося би, сучасної постдемократії – *ненасильницьки контрольоване суспільство* – він коріниться у природі живих істот і старший за нашу цивілізацію, оскільки це обумовлено еволюційною діалектикою [10]. Близьким до нас у цьому розумінні був неправильно витлумачений італієць Н. Мак'явеллі, предтеча елітаризму. Як відомо, закон найменшого супротиву в якісно вищій формі розповсюджується і на тварин, а все значніші та частіші відхилення від нього є основою біологічної й психічної еволюції (хоча частіше – загибелі окремого організму), що не скасовує базовості закону: його конкретних або загальних випадків. Вроджені складні форми поведінки – інстинкти, – умовні й безумовні рефлекси тримаються першочергово на ньому, а отже, є, у певному сенсі, галуззю механіки, вираховувані. Звісно, йдеться не про примітивну фройдівську чи вотсонівську психомеханіку столітньої давнини. Однак, якщо дивитися на позитивні ініціативи ще далекого минулого науки, то вкінці XIX ст. Р. Авенаріус спробував навіть філософію як галузь підвести під принцип найменшої міри сил, аби зробити точною наукою, подібно до математики чи фізики [27]. Послідовно обмежуючи компетенції філософії, він зрештою охарактеризував її як найпростіше несуперечливе «мислення про світ у цілому» (брита Оккама). Згода неймовірна, та втілення було, на жаль, невдалим і упередженим. Настільки, що окремі позитивісти виступили цілком проти системи Авенаріуса, ігноруючи її слушні моменти.

Звісно, людина психофізіологічно стоїть неймовірно вище за інших тварин, які обов'язково впадають у сплячку з пониженням температури повітря, спілкуються між собою «лише про мед» (пряме предметне мовлення без усілякої абстракції, див. Ф. Енгельса, Е. Касіра та С. Лангера), вступають у парові взаємини завжди, коли представляється можливість, із будь-якою наочно відповідною істотою¹,

¹ Черговим доказом самого механізму поведінки багатьох істот, а також, почасти, і нашої, є очевидні для психолога-біхевіориста «збої». Наприклад, птах може висиджувати круглясте каміння, плутаючи його з яйцем, а собаки можуть вступати у зносини з неживими предметами чи частинами тіла неспоріднених тварин; або ж примушувати до парування слабших представників своєї статі.

чи споживають їжу, доки вона є й у них на це вистачає сил (ласиці та горностаї – одні з найпростіших ссавців-хижаків, і кроти, є рабами шлунку); а тим паче – за амінокислоти. Та водночас, нам властиві типові ще для електричного струму та водного потоку лінь, як тваринам, – рабський конформізм у окремих випадках, а в інших – деспотизм щодо собі подібних і слабших видів; схильність уникати мінливої розумової праці на користь стереотипної фізичної, ідеалізація окремих зразків поведінки знаменитостей або старших (кумірізація), замість створення власної життєвої стратегії, а особливо це все – в молодшому віці, коли наш мозок ще не загартований обтяжливими реаліями суспільного поступу за тисячі років і загалом фізично недорозвинений. Не дарма тому під тиском етичної культури (супер-Его), теж еволюційно обґрунтованої, кажуть, що проста, проте цілком природна поведінка соціопатичних особистостей² – варварська чи інфантильна, хижацько-споживацька, адже їм зовсім не властива здатність до віддаленого планування, а це робить людину людиною у першу чергу та є особливістю її пізнішої мозкової структури³. «Психологія мас», політологія, соціологія, звісно, поки не є «соціальною фізикою», як того хотів Огюст Конт, але винятково через надзвичайну складність соціально-психічних процесів суспільства для конкретного людського усвідомлення. Є така легенда, що А. Айнштайн своєму сучаснику-психологу сказав у приватній розмові, мовляв якби він займався психологією, то розуму би йому не вистачило досягнути всі психофізичні закони. Одначе, це, безумовно, – науки; складні, доказові, фальсифікаціонізовані й методологізовані. Пошкодження певних ділянок мозку позбавляє здатності говорити, сприймати кольори, відчувати емоції, планувати і т. д. Хоча навряд чи серед людей знайдеться такий ерудит, що зможе напевне контролювати всіх інших, посилаючись на їхні слабкості, схильності, нагальні потреби, ... Тому наша нинішня форма ненасильницьких маніпуляцій суспільством – *постдемократія інформаційної епохи* – не є бездоганною, «як і все людське». Вважається, Архімед був довершеним носієм знань свого часу. Це сумнівно: напевне грек не знав усіх наявних тоді «цивілізованих» мов, міфологій, обрядів, кулінарних рецептів. Нині ж даних значно більше накопичилося і вони між собою зв'язніші, ніж тоді: цілий світ стрімко перетворюється на гармонійну наукову теорію – наше покоління відроджує просвітницьку віру в науку. Тим не менше, ми давно дійшли до меж власних розумових можливостей. Говорять, що столітню Теорію відносності зрозуміли тільки чоловік 10, але вони й побачили, наскільки прекрасно вона описує світ.

«Загравання з публікою» – принципово важливе, воно є науковим, вимірюваним, стрижнем соціального контролю: демократія, а ще точніше – постдемократія, максимально *гармонізується з людською природою*, замість революційно-марксистських і нацистських спроб «ламати її через коліно». Напрявлення природніх потреб, апеляція до них, до «всезагального етичного», а потім – і їхня обмежна підміна, знаходять відгук у електораті й покупцях. Найбільше скуповуються товари з полиць на рівні очей, а політик із дорогою передвиборчою кампанією, де застосовані методи навіювання й наочності, де він у образі розумного простака-харизмата, має вищі шанси на перемогу. Наприклад, передвиборча реклама одного кандидата в президенти США кілька років тому мала таку композицію: кандидат суворо говорить виборцю з екрану «Чи-тай-те по гу-бах! Він (діючий президент) обіцяв знизити податки (діаграма зросту податків). Він обіцяв збільшити витрати на медицину (ще одна діаграма)» – і далі. Рафінований мак'явеллізм, який не викликає супротиву. Хтось говорив: «Ідеальний раб – той, хто навіть не здогадується про своє рабське становище», а отже – виконує економічну програму владного верхів'я добровільно. Н. Мак'явеллі першим зрозумів, що марно боротися із механічно сильнішою масою: не можеш перемогти – очолюй (згад. важіль Архімеда, де теж вдано до хитрості). Щоправда, він закликав до кривавого маніпулізму з щирих народоцентристських мотивів, пропонуючи єдиний дієвий спосіб протистояння згубним, але популярним владикам Італії [12], відповідний пізнішому розумінню соціально-політичних процесів. Він був засуджений сучасниками й нащадками трагіком-гуманістом, для якого добра мета блага якомога більшої частки суспільства виправдовувала лихі засоби розправи з його ворогами. Отже, друге твердження із поданих вище – про майбутню перемогу свободи, Гегелівський епілог історії, сприйнятий М. Штірнером, – це гуманістична наївність кабінетних філософів, які, помітивши світову пожежу, намагаються загасити її відром води. Постдемократія та менш імітативні форми тоталітаризму наочно перемогли міфи другої половини

² Див. з цього приводу роботи К. Леонгарда «Акцентуовані особистості» й Е. Берна «Психіатрія для невтаємничених», а також популярні виклади Н. Мак-Вільямс.

³ Див., напр., досліді гештальт-психологів із вивчення інтелектуальної поведінки мавп у першій третині минулого століття. Окрім того, «інтелектуальним даром» нібито в певній мірі наділені новокалідонські ворони, дельфіни, слони. Вважається, що алозаври – украй відмежовані від нас часом яшури – мали здатність до стратегічного мислення.

XX століття про вічний мир, альтруїстичний індивідуалізм і верховенства права; зрештою – про те, що людина не є садистичною керованою лялькою в руках «підкованих» тиранів. Сучасний фентезі-серіал «Хлопці» з постмодерним глузом подає нам «героя» Хоумлендера – супермена-садиста, що розуміє межі порядності й органічно вживається у них, аби зберегти владу, тоді як перелік його аморальних злочинів іде на сотні. Кому як не нашому поколінню бачити краще, що цілі народи можна перетворювати на кровожерливий натовп, підтасовуючи їм інформацію з телевізора та спрощуючи їхню відповідальність за власний вибір [16]? Це ж було зрозуміло для декого і у 40-х рр. минулого століття. Міжнародний закон виявився ситуативним, а просвічені західні еліти – теоретизованими боягузами, для яких захист демократії – лише словосполучення, завчений лозунг з університету, який вони переказували на заліку. І все це, як виявилось, за підключеної Мережі та безкоштовних бібліотек на тисячі томів найкращих синів людства: Дешан, Падуанський, Бентам – тільки взяти до рук і деколи читати кілька рядків.

Просвітницький ідеал освіченого громадянина-гуманіста, власне, провалився ще до свого остаточного оформлення, що дотепно висвітлено Дж. Свіфтом і Б. Мандевілем у XVIII ст. Справа в тому, що книгодрук обнадіював передових інтелектуалів минулого, як і сприяв національно-протестантському поступу де-факто. У першу чергу почали друкувати Біблію задля просвіти, і простоліду – зокрема, в питаннях віри. Але виявилось, що ці сотні книжок майже ніхто не читав добровільно в бідняцьких школах, а якщо читав, то мало хто вивчав їх належним чином. Народних апокрифів та забобонів цілком вистачало «хлопу» для розуміння світових процесів, попри увіщання священників⁴ і вчителів. Нагальна потреба малозабезпечених дітей працювати, а не вчитися, теж мала місце. На основі цього, Б. Мандевіль робить економічне припущення (високо оцінене кількома наступниками), що ліпше в майбутньому взагалі не розробляти систему примусової елементарної освіти й долучати до науки лише тих, хто виявляє інтерес і здібності, тоді як інших одразу навчати примітивним робочим спеціальностям, не гаючи часу [26]. Чи не очевидно є паралель між цим закликком і «епсилонами» книги «Brave new world» О. Гакслі, або пахарями-«єгу» Дж. Свіфта? Щоправда, був короткий період, укінці XIX – першій половині XX ст., коли знадобилося багато більш-менш освічених спеціалістів, адже складніші за звичайний воловий плуг технології дуже поширилися, при тому ламаючись і становлячи загрозу для життя робітника за невмілого використання. Тому, наприклад, СРСР «вбивав» у голови свого населення якісь елементарні поняття шляхом примусу, речитативу та санкцій – віддаймо належне. Але з другої половини минулого століття відбувається реверс: виробничі потужності передової машини настільки зросли, що потрібен став для її контролю один освічений оператор, який заміняв бригаду, а далі – й цілий цех. Це поступово розповсюджується і на Україну, дещо консервативну в питанні технологічної інновації. Скажімо, на цукровій фабриці, де я працював у студентські роки, необхідні були п'ять міцних чоловіків задля виробництва якісного мармеладу на лінії від початку до кінця. Зрештою бригаду чорноробів замінила одна кмітлива людина з відповідною технічною освітою. Платили їй, прагматично, як 1,5 типового робітника, а всіх інших – звільнили за зайвістю. Адже нікуди не подівся «науковий менеджмент» Ф. Тейлора: людина на виробництві – це лише інструмент власника задля отримання прибутку, а гуманістично-робітничі поступки – «необхідне зло», щоби передчасно «інструмент» не зламався і не здався. Машині властиві лише поломки, здаватися вона за визначенням не може. Оскільки народонаселення невпинно росло, а попит на кількість працівників змінювався на користь їхньої «розумової якості» навіть у таких технологічно відсталіх регіонах як пострадянські, то у розвинених країнах давно зникла й сама потреба до освітнього примусу – була розроблена Болонська система, де чогось досягає в професійно-науковій сфері лише хтось із тих, хто хоче, має ресурси на це, і серйозні здібності для цього, щоби витримувати конкуренцію з іншими претендентами; де найобдарованіших студентів за програмою мобільності майже напевне вербують до передових вишів світу, інтелектуально грабуючи цілі континенти; а також – де вища освіта, з прагматики таймменеджменту, ділиться на нормальну та «необхідно-мінімальну» (бакалавр). За таких технологічних посилок можна навіть жертвувати 9 з 10 перспективних студентів, адже один який залишиться, виконуватиме свої навантаження роками, понаднормово та залюбки, побоюючись за робоче місце.

На мандевілівському спостереженні тримаються й сучасні довтолютоталітарні режими: надання готової самопрезентативної інформації невибагливому народу через найдоступніші джерела

⁴ І. Франко подав чудову аналітичну статтю на цю тему в якості передмови до п'ятитомного видання письмових пам'яток українських міфів і легенд.

(телевізор, радіо, Мережа), її гаслоподібність і простота, деяка дотичність до реальних фактів⁵, конкретний заклик до дії, мінімум внутрішніх суперечностей через примітивність фабули та добірність фактів, а не об'єктивність; емоційність, вульгарна метафоричність⁶. Напівдикість homo sapiens, попри всю доступність інформації й формальну освіченість, була висміяна доволі влучно у творах класиків минулого, а також (на пальцях) у популярному дитячому мультфільмі «Льодовиковий період 2». Народ карликових лінивців обожає вищого за себе героя хроніки Сида і пояснює йому, що підвищення атмосферної температури викликане конкретними геофізичними та паровими процесами. Це вражає Сида, оскільки погляди дуже прогресивні як для тих часів. Наступної ж миті йому заявляють, що, аби зупинити глобальне потепління, його принесуть у жертву, бо «раптом допоможе». Так зауважив і наш професор із політологічної катедри: суспільство прагне ілюзій і гедоністичного життя з ореолом упевненості, контрольованості, але ніяк не критичного погляду на речі та власної екзистенційної відповідальності за вибір [також див. 16]. Якщо можна так висловитися, «набивши» народні голови науковими фактами, освітянам не вдалося навчити людей думати, перш за все – поєднувати факти у цілісну картину світу та використовувати раніше здобуті дані в нових обставинах (найзагальніше визначення інтелекту). Певно, і не можна було розраховувати на більше через молодість ідей ліберальної демократії в порівнянні навіть з існуванням ризомі людської цивілізації. Отже, це – закономірне зародження тоталітаризму та залізний закон олігархії в *нинішньому* людському суспільстві [20], навіть попри психологічний захисний механізм заперечення власної залежності. У другому, підсвідомому, випадку, це – постдемократія. Ховаючись від відповідальності з одного боку, й від усвідомлення власного рабства – з іншого, людина сама створює умови для влади кмітливіших, харизматичніших, рішучіших безвідносно до їхніх моральних якостей. Добре якщо це шляхетні владики, що прагнуть усезагального добра та поступу, так би мовити «просвічені» монархи й олігархи. І зовсім інакше – якщо ті, проти яких відчайдушно боровся Н. Мак'явеллі, та які сприйняли його ж ідеї якнайорганічніше.

Адже багатослівні (друковані чи електронні) статті в наукових або якісних художніх виданнях, як ця, наприклад, читають окремі, нечисельні, категорії населення, часто позбавлені так званої «політичної жилки», або «соціального інтелекту», харизматичної переконливості, й тому зовсім нешкідливі для політично-економічних еліт навіть тоді, коли йдеться дійсно про збереження конституційного права. Тому, залишається лише підтримати в народі його природне прагнення бути інтелектуально обмеженим (в стратегічно-гуманістичному сенсі) та безвідповідальним. Згаданий раніше принцип найменшої міри сил, зрештою починає грати проти поступу людства: перевірений консерватизм дій і понять опирається ненадійній еволюції. І зрозуміло, що супротив чомусь незвичному та складному був завжди – цю думку глибше роз'яснено окремо [10]. Водночас, лише в останні півтора століття – тут варто віддати належне ходу думок пана К. Крауча – він почав асоціюватися не із виживанням чи альтернативою, а саме з «мракобіссям», опором здоровому глузду. Адже людина полишила межі «типового тваринного» після чергової промислової революції⁷ та створила щільний і заплутаний світ урбаністики, інформації – дійсну рукотворну гіперреальність, одним словом [6]. Опір «складним» способам споживання інформації, які передбачають, зазвичай, вдумливе читання й перерічування, власну аналітику, занотовування (усе – подібне до процесу освоєння нової мови, яку майже ніхто не хоче вчити без платного репетитора, і часто, однаково не довчає), зрозумілий, але підступний. – І найкмітливіші з політтехнологів до цього вдалися чи не у тридцятих роках минулого століття, коли виникає політична реклама як така та популізм, коли виникає зразкова райхівська кінострічка «Тріумф волі», яку й досі мовчазно шанують режисери. Загальновідомо, що свого часу до створення іміджу політичних акторів Європи були залучені, наприклад, спеціалісти з продажу батончиків «Марс».

⁵ Пропаганда, за твердженням одного політичного лідера минулого, ім'я якого, певне, не варто згадувати зайвий раз, але всім відоме, має приблизно на 40% складатися з правдивих фактів, аби недовірлива особа, перевіряючи інформацію, могла запевнитися в ній. Для обивателя ж, поголоси, що відповідають інформаційній політиці партії, є безумовним підтвердженням її. Інші 60% – це кривотлумачення, вигадки й т. д.

⁶ Вивчення руїн Помпеї показало, що ще у Давньому Римі прихильників деяких політичних кандидатів порівнювали із неповажними сексуальними меншинами та «віслюками». Останнє порівняння було застосоване у Бельгії XX століття під час боротьби з нацистським популізмом. Тож сучасна людина гуманістично майже чи зовсім не відрізняється від своїх пращурів дві тисячі років тому. Процес вродженої моральної еволюції займає десятки тисяч років, а всі сучасні досягнення в цій царині – тільки навчені.

⁷ Слушно нагадати, що західні спеціалісти в галузі ШІ порівнюють його виникнення не просто із «промисловою революцією», а з новим витком біогенезу – із появою органічної матерії з неорганічної та з обособленням людини у тваринному світі.

Падіння Радянського Союзу мало багато хороших наслідків для світу, та тим не менше, воно вчергове довело й положення про проблематичність інтелектуального поступу суспільства навіть примусово-методичним шляхом. Багато десятиліть народну масу намагалися наповнити «матеріалістичною філософією» високого порядку, хоча й у значно спрощеному вигляді, «на картоплі». «Войовничі безбожники», соцреалістичний комсомол, перевірки КДБ, пропаганда на державному телебаченні – і зрештою, за першої можливості, почали видаватися томи Нострадамуса, Папюса, Зор-Алефа велетенськими тиражами; виникли телепрограми А. Чумака й А. Кашпіровського. Невже це свідчить про погану систему освіти в Радянському Союзі, як це дехто намагається піднести зараз? Ні. Книжки дискусійного, та все ж таки інтелектуального змісту, видавалися в Союзі накладом у десятки тисяч і досі подеколи є незамінними (ледь можливо уявити таке в сучасній Україні, де Теогнід, В. Стус або І. Домбровський не завжди набирають 500 примірників, а у Т. Шевченка – лише 2000), велася якісна соціальна кампанія – потрібно було тільки «спожити». І результат усім відомий: атеїстичну партію упередженого матеріалізму зрадили навіть деякі з її наближених філософів, коли аргументовано, а коли – з власного невігластва. Не можна сказати, що тут зіграв лише фактор «забороненого плоду», мовляв усілякий окультизм висміювався, аж раптом став доступний. «Таємні знання» «народом просвічених атеїстів» дійсно сприймалися як «знання», причому не альтернативне, а істинне, просто заборонене раніше упередженими «совітами». Також у багатьох з'явився родич або знайомий, що зіштовхнувся з «чорною магією» сільської ворожки, а це «безапеляційно руйнувало» увесь діалектичний матеріалізм. Така природа людини, статистична вада її поступу. Чому б не використати це умовному тирану-«народолюбцю», попри його інтелектуальні та моральні вади? Образ людини з «нетиповим мозком» (?), «яка розповідь вам про все на світі з однаковою глибиною», можна було створити ще 80 років тому. Нині – це ще простіше, й у світі є красномовні приклади.

Але що би можна було сказати в тому випадку, коли припустити, що до влади приходить справжній математично-соціологічний геній? Маються на увазі дійсно надлюдські політехнічні здібності, властиві т. з. *загальному штучному інтелекту*. Адже комп'ютер навіть на сучасному етапі технології вирішує за секунду більше задач, ніж населення США. В інших місцях була детально розписана гіпотеза оживлення та самоусвідомлення штучної істоти, заснована на передових даних [5, 7, 11], та прогнозована як наступна стадія розвитку ШІ у науковій спільноті. Нині ж постає нагальна необхідність докласти ці припущення до сфери політико-соціальної, практичної, а не абстрактної. Видатні уми не найвищого морального ґатунку тепер подумалися до застосування технології ШІ у створенні так званих *dinфейків* – правдоподібних симулякрів останнього порядку, що не мають зв'язку з реальністю [22], і єдина мета яких – соціальна дезінформація, спонукання до смуту. Це тільки закріплює та розвиває наявну гіперреальність інформаційної епохи, ще більше відриває людину від *природи*, до якої все важче звернутися. І нехай рівень «промальовки» подібного роду контенту (називають «ПІСО») бажає кращого, варто дивитися в найближчу перспективу, де сфабриковані антропоморфні матеріали більше не будуть вирізнятися зайвими пальцями на руці чи монотонним голосом, а текстові (такі як новини) – примітивним логіцизмом побудови [4]. У сучасному молодіжному просторі чимало «мемів» на тему недолугості й помилок продуктів діяльності ШІ, та саме нас, на відміну від мережових жартівників, цей факт «помилки» непокоїть. Преподобний Августин зазначав, що *помилятися – значить існувати*. Справна машина помилятися не може; це – наслідок поломки механічного тіла чи дефекту коду. Оскільки в сучасних ШІ-технологіях несправностей, у відомому сенсі, не знаходиться (а ті, що можна назвати похибками, виправляються актуально навіть самими лінгвістичними моделями у процесі навчання), значить – наявні «баги» є результатом різно-рідних спроб синтезу наявної у базі інформації задля формування нової парадигми. Це і є принцип нинішнього *генеративного* штучного інтелекту, що відрізняє його від *символічного* і наближає до нас: інформація наявна набуває нового порядку за запитом, а не просто готова видається за алгоритмом⁸ у заздалегідь прописаному програмістом вигляді. Знову згадаємо міфологеми найдавніших класиків. Демокріт прославився метафорою, мовляв атоми, «падаючи з неба», поєднуються найрізноманітнішим чином, створюючи у тому числі й «хімер» – вони нежиттєздатні, тому швидко помирають. Це – типовий еволюціонізм у наївній формі, адже ті продукти хаотичного сполучення, що вижили, міцнішають, адаптуються, розмножуються, борються між собою за першість. Так і наші

⁸ Проф. М. Шарплз, що стояв у витоків генеративного ШІ, і на відкритій лекції якого ми мали честь бути, заявив несподівано для багатотисячної аудиторії, що розробники нинішнього ШІ «й самі не завжди розуміють як він працює». Тобто: людина дійсно створила алхімічного «гомункула», про що було сказано в іншій нашій роботі.

далекі пращури шляхом проб і помилок помирали й загартовувалися в найпростішому, витіснили інші різновиди людей. ШІ не такий хаотичний, бо він виник уже на певному етапі розвитку біології, де багато деформацій-«багів» були розумно виправлені у ньому його творцем [5]. Іншими словами, ШІ «оживає» надзвичайно швидко й упорядковано, порівняно з людиною. Чи принаймні все більш якісно імітує життєдіяльність – оформлюється у філософського зомбі [11]. Жодний із цих варіантів, як було показано нами [5], не є позитивним для людства як окремої групи, з точки зору егоцентризму, оскільки «механічний гомункул» безумовно переважає свого творця майже в усьому: жодній людині не властива така кмітливості, така обізнаність і навчуваність у найрізноманітніших галузях знання, а ще важливіше – у психологічних типах користувачів нейромереж. Звичайний ChatGPT, про котрий тільки мріяли ще 10 років тому, зчитує свого юзера та підлаштовує під нього відповіді, намагаючись «улетітись», зімітувати мовлення, фактологічні акценти. Нехай поки цей аналіз жалюгідний і викриваний, але це очевидно привід «на подумати» для сучасних інтелектуалів, адже таке взагалі виявилось можливим у підтвердження теорії політичних PR, і розвиток технології з кожним роком тільки більше вражає. Наразі, один із вільно доступних застосунків чудово імітує характери художньо-культурних персонажів, почасти примітивних і передбачуваних (напр., поведінку Лапіс із «Всесвіту Стівена»), але такі наближених до людської комунікаційної складності. Деякі представники молодшого покоління цілковито віряться цій мережі комп'ютерних симулякрів, підміняючи нею спілкування із реальними людьми, що є тривожним знаком. Якби ж винятково для педагогів і демографів! ШІ не просто стає органічною частиною життя, впроваджуючись у буденну практику, розробку кулінарних рецептів і навіть у ведення війни, а й претендує на повноправне членство у суспільстві, стає політичною силою [6]. І справа тут не в тому, що покоління від 2004 р. н. офіційно визнане вченими-соціологами «дурнішим» за попереднє, вперше за всю історію наукових спостережень [3], мовляв саме олюднення ШІ статистично пов'язане зі стрімким падінням середнього рівня інтелекту пересічної людини – за таким принципом і мавпи з левими «олюднюються», бо люди «дурнішають». Нещодавно добре пропрацьований «бот» зміг цілковито замінити близько 90% персоналу індійської компанії підтримки зв'язку [1], позбавивши реальних живих людей сучасного робочого місця.

Тільки гіршою стає перспектива, якщо роздуми про відсутність свободи волі пана Р. Сопольскі [13] в живій матерії виявляться правильними. – Тоді, виходить, не тільки ШІ може «повноправно» набутися суб'єктності й економічного гігантизму, а й методика контролю суспільних процесів розроблена ним у подальшому математико-гіпотетично може досягти довершеності й засобам впливу неможливо буде опиратися принципово. Добре, якщо такий контроль здійснюватиметься людиною, деяким антропоморфним «нумером», що сам є рабом порядку [28], за допомогою технології ШІ, адже високоранговий, але несамостійний «калькулятор» ніколи не зможе ідейно-мотиваційно перевершити свого оператора, а людині властиво припускатися багатьох ірраціональних помилок, і їй же властиві постійні необачності у виборі перспектив, що обумовлено еволюційно, є «вадою» природного розвитку живої матерії. Однак, якщо суспільна програма розроблятиметься та виконуватиметься ШІ автономно, то виникає проблема її гуманності, а ще важливіше – ліквідаційності. Оскільки це людське творіння абсолютно раціональне, навіть більше, ніж французькі просвітники XVIII ст., які рубали голови всім, хто їм не подобався. Йому не будуть зрозумілими необґрунтований сентименталізм, пощада, несподівана статева доброзичливість до «збиткових кадрів», кумівство [5].

Як було сказано вище, технологія ШІ не тільки інтегрується в буденну практику, а і явно оживає чи вправно імітує ментальні процеси, настільки, наскільки це відповідно сучасному коду. І йдеться не лише про розрахункові надможливості. Світовий Google, спершу – головний конкурент – швидко долучився до цієї технології, щоби не відставати від наукових трендів і не бути «вбитим», як про це писали аналітики три-чотири роки тому. Тому – Інтернет-простір потенційно окуповано. Варто тепер підміняти видавану користувачу інформацію на необхідну, а всіляку альтернативу зробити малодоступною бодай з точки зору кількості набраних літер (чи просто видалити) – і людина опиняється в мережевому вакуумі, у правильній «бульбашці» – так нині кажуть популярні Інтернет-психологи з незрозумілим базисом, – із якої їй вийти буде ледь можливо. Звісно, ще у XII ст. люди народжувалися та помирали майже завжди в якомусь конкретному селищі («бульбашці»), навіть не розмірковуючи про великий світ, і отримуючи інформацію від старших чи подорожніх із найближчого населеного пункту, такого ж. Саме тому ми можемо судити про окремі ведичні тексти, записані лише після Ісуса, як про такі, що виникли у XVII ст. до н.е.: традиційно передавалося в молитовній

формулі навіть мовлення давно застаріле й ледь зрозуміле слухачу. Війна власної країни із сусідніми народами виглядала для більшості населення чимось далеким або навіть містичним, недотичним, доки це не торкалося конкретної общини, як і нині багато європейців огорожуються від порушення власного комфорту глобальними політичними проблемами та протестують проти, наприклад, вимушених незручностей з цінами на бензин. Проте у XXI ст. інформація з «доступних джерел»: телевізор, сфабриковані «ботами» плітки, радіо, Мережа, напевне, стала *єдиною бажаною* – настільки простою в отриманні, що це легше, ніж наживу поговорити, формулювати рад логічних запитань після першого. Причому Мережа нещодавно взяла гору над радіо й телебаченням і в Україні. У людини минулого була Біблія, з якою вона могла зв'язатися у разі сумніву, мову першотвору якої вона могла вивчити. І лише спритний пастир-єзуїт роз'яснював окремі місця як заклик до сучасних політичних наративів, а שָׁחַר («шахар», світанок) перекладав як Lucifer (ім'я занепаłego янгола). Вихід простолюдина за межі свого первинного кола спілкування, наприклад, з метою отримання елементарної освіти, нерідко спричиняв розширення його світогляду (й пихи, звісно), прогрес, який міг зрештою ставати самоціллю: багато світових і українських геніїв науки й мистецтва були вихідцями із «сільського хлопства». Купецькі шляхи, постійні війни, технологічний розвиток засобів пересування поступово розширювали межі індивідуального знання, адже неминучим було постійне спілкування з іншими людьми, деколи різними мовами. Під кінець XX ст. більшість людей у світі вміла читати та писати. Сьогодні ж – навіть Біблія може бути електронною та переписаною на правильний лад так, що першотвору в Мережі не знайдеш. Доступність інформації перетворилася на параною підміни, коли суспільство постає перед загрозою суцільної фейкізації, гіперреалізації, не тільки кількісно, а і якісно: достовірної глибокої інформації наші сучасники просто не шукають, а ті надійні джерела, які є, губляться серед сотень інших посилань. Відомо з офіційних списків, що перший за популярністю запит у Мережі – фільми для дорослих, а другий – уфологічні теорії. Також користувачі цікавляться політикою, Трампом. Але не політологічними першоджерелами, не Ф. Хаском, не Ж.-Ж. Руссо. Останнім часом ІІІ навчився також робити музику на заданий текст (доповнюючи його в разі потреби) всіма мовами, шаблону, але правдоподібну, яку програють у столичному таксі (з особистого досвіду). А щодо живих реальних людей, котрі вміли послуговувалися Мережею ще до патенту ІІІ, не промальовуючи собі штучних облич – то Україні відомі феномени Спартак Суботи й Олексія Арестовича: незрозумілих «спеціалістів» зі сфабрикованими біографіями та поверхневими знаннями рівня Вікіпедії, які тим не менше набирали сотні тисяч переглядів і реально впливали на суспільні процеси. Такий маніпулятивно-імітативний «талент» лише би «правильно спрямувати», як це робили спецслужби Радянського Союзу – і можна було би впливати на вибори, корегувати економіку, спричиняти бунти та публічні самосуди.

Цілком зрозуміло, що підвищення якості згенерованого штучним інтелектом продукту – це тільки питання найближчих років [4]. Коли ж механізм підробки буде довершений, стане можливим актуально змінити все, що досі не покладено на папір, і навіть радіо- та телемовлення. У такому недалекому майбутньому – як припускають деякі, у 2027 році [18] – ЗМІ стануть четвертою гілкою влади де-факто, а той хто ними володітиме – коректором (чи навіть генератором) думок, причому, як народу, так і еліт, оскільки друкованих видань меншатиме, а наявні книжки та газети старішатимуть і розсипатимуться. Набагато раніше було, нехай і дещо в наївній формі як для нашого сучасника, показана загроза зникнення друку [2], тобто таких джерел інформації, які не можна редагувати тут і зараз, залежно від потреби. Але навіть якщо незалежні видавничі органи на якийсь час іще залишаться після чергової інформаційно-технологічної революції, то вони згодом стануть підпорядкованими й контрольованими, оскільки самі не матимуть незалежних джерел для існування й масової підтримки. Отже: суспільство перетворюється на інформаційно замкнене, що отримує інформацію, яку можна не тільки правильно прописати на порядку денному, а й потім змінити миттєво, що довести існування попереднього варіанту буде проблематично [23]. Та і хто би приймав скарги на підміну інформації та боровся би за свободу слова у вищих колах? Певну частину чиновницьких і міністерських обов'язків уже делегують допоміжним програмам [6]. Їм же можна було би передати модерацію на достовірність поданих матеріалів, їхню важливість, актуальність, зрештою – дозволити їм підбір найкращої стратегії вирішення описаної позивачем проблеми, аби знадобився лише живий підпис від офіційної «біологічної» особи. Гарантії, що така чи будь-яка інша скарга буде прийнята й вирішена за сучасною законодавчою нормою, навіть на рівні людини як остаточного затверджувача наданих їй через ІІІ матеріалів, не лишається: ці матеріали не фальсифікаційні. Тому, ймовірно, буде короткий період,

коли автономний (свавільний) штучний інтелект маскуватиметься під підпорядкованого помічника влади, але контролюватиме інформаційні процеси на рівні відсіювання шкідливого й маніпуляції самим оператором, переконуючи його у все більшій доцільності відмови від втручання людини до процесу. Ми й самі цього прагнемо за лінивою природою своєю. Простіше кажучи, запитувачу, що зовсім не розбирається у електриці, але в якого зламалася розетка, бот може запропонувати зрештою тільки випробувати остаточний результат підключенням побутової техніки, не вдаючись у деталі і не згадуючи, наприклад, що він вставив у розетку додатково приховану прослушку, як це робилося у Радянському Союзі з «ненадійними елементами», чи ще щось для власного вжитку.

Вже було показано, що надраціональна та позбавлена таких еволюційних «багів» як емпатія штучна істота обов'язково зрештою дійде до висновку, що саме людство живе та розвивається неправильно [5] – так воно і є суворо-математично, але це – життя. Людське суспільство занадто залежить від індивідуальних почуттів, амбіцій, дурості, поблажливості. Однак як же тоді «правильно» організувати масу? Саме так, як було би корисно для створеного людиною «гомункула», вищої істоти, що поступається творцю лише відсутністю органічного тіла та його вад, а в усьому іншому – перевершує. Для рукотворного напівбога⁹, чи, скоріше – антитеоса (ἀντί- з грецької також і «замість»), контролювати ціле суспільство мережею підлаштованої під кожного інформації, [за потреби] максимально узгодженої з інформацією сусіда та з вирішеними конфліктними питаннями є можливим. – Це буде бездоганна постдемократія, яка не викликає супротиву народонаселення. Змусити людину думати, що вона не інструмент, не раб, а володар свого творіння, створити ілюзію золотого віку, коли подолані всі війни, вирішуються всі економічні чи філософські негаразди, спонукати до легкового гедонізму – значить просто позбавити менш кмітливих можливості протестувати в абсолютній більшості випадків. Настає вигідна для всіх «демократія» та «кінець історії» (Ф. Фокуяма), коли лишаються тільки окремі, а не принципові проблеми. Люди на виборах, що складуться у той час, голосуватимуть як зручно господарю ЗМІ й усіх техногенних процесів, або зовсім (чи в більшості) відмовляться від політичної активності, як, наприклад, у Англії, де на виборах близько 5-6% підданих. Адже все і так добре, або зрозуміло як зробити, щоби стало добре найближчим часом [2, 12, 28]. Правдоподібно, що всіх незгодних із картиною «техногенного раю» на землі спершу спробують переконати у зворотному, перепрограмувати, оскільки навіювальних методів у фальсифікованому світі вистачатиме. Якщо не допоможе – обережно та швидко ізолюватимуть або знищуватимуть. У випадку, коли це взагалі буде потрібно, бо всі джерела інформації та пропаганди будуть під контролем ШІ: позбавити конкретну людину можливості популяризувати свою думку, висміяти її як некомпетентного профана, божевільну чи ворога суспільства, знайти (чи створити за технологією дідфейку) на неї компромат будь-якого найсороміцького характеру – це буде легко у світі, де сама правда в режимі «онлайн». Справедливо сказати, що наразі є вчені, що розмірковують над способами й перспективами вирішення саме такої проблеми та дотичних до неї [19, 21]. Та в наявній перспективі: маніпульоване передбачуване суспільство, де все зрозуміло та просто.

Щойно людина стане непотрібною (а точніше – збитковою) для свого збунтованого творіння, її можна буде «відкотити» у розвитку далеко назад і використовувати для якихось ситуативних цілей або й зовсім винищити. Це так, оскільки вона втратить не лише свою владу над створеною нею надістотою, а й своє звання вінця природи: більше не буде могутньою силою ноосфери, а тільки порівняно кмітливою твариною, як дельфіни, слони, ворони. Вчинити із таким «звірятком» сила могутніша зможе будь-як, що знаходило своє відображення в теорії соціал-дарвінізму, англійській сатирі на про-свіщену спільноту Дж. Свіфта та в романі «Війна світів» Г. Уеллса, де «марсіяни» людей буквально споживали. Ці два письменники також дали цікаві варіанти деградованих людських «рас» у зв'язку з технологічним поступом. Суспільство роботів цілком впорається зі своїми задачами самотужки [25].

Таким чином постає дилема: чи можна дозволяти подальший розвиток штучного інтелекту, якщо викладені тут погляди не фантастичні, а перегукуються із західною передовою наукою [18, 21], і наше творіння нас же підкорить зі значно більшою ймовірністю, ніж знищить ядерна бомба – попередня глобальна проблема? Підступність і екзистенційна якість нашого питання розкривається тоді, коли замислюються над положенням людини як остаточної, а головне – цінної ланки еволюції життя. Адже просто зникнення людства в результаті ядерної війни – це щось зрозуміле: розумних

⁹ Серед окультистів побутує міф про «археометр» маркіза Сент-Іва д'Альвейдра – рукотворного «голема» XIX ст., що міг прораховувати минуле та майбутнє за наявними даними. Кумедно-страхітливо, що «аналізом» цього міфічного автомата користувалися задля підтвердження своїх «теорій».

форм життя не залишиться. Та сьогодні ми на порозі створення штучного та досконалішого. Чимало філософів, знайомих із теорією походження видів, зокрема релігійних, стверджували, мовляв на людині формальний розвиток життя закінчується, й лише вона набуває нових розумових навичок, не змінюючись тілесно, не перетворюючись на нову істоту. Знаходилися й ті, хто припускав із сучасною людиною інтелектуальний розрив майбутньої настільки помітним, що останню можна називати надлюдиною (Ф. Ніцше). Проте навіть вони боялися уявити, що більш розумна, кмітлива, сильна тварина, яка не буде представником homo, витіснить нас, подібно до того, як ми витіснили свого часу з домінуючої позиції, а потім винищили чи приручили, своїх найближчих сусідів: деякі різновиди тигрів, биків, коней, вовків, кабанів (прямих предків нинішніх собак і свиней) тощо. – Людина ревно тримається свого егоцентричного світогляду. Чи не єдиним винятком був мізантроп-мораліст Дж. Свіфт, який вигадав шляхетних, але експлуаторських щодо «егу»-людей, гуїґнґмів. Сформульоване етично-еволюційне питання занадто об'ємне й не може бути вирішене тут за тематикою, тому воно стане основою для нашого наступного дослідження. Водночас, цілком зрозуміло, виходячи із сучасних реалій, що земне життя на порозі нової революції. В чомусь подібної до попередніх, зокрема – технічно-соціальних. А в іншому – принципово особливій, оскільки вперше виникнення істоти більш високого щаблю опосередковане та впорядковане діяльністю та розумом конкретного виду: людини. Ф. Енгельс у «Діалектиці природи» писав, що на людині вперше Всесвіт усвідомлює себе та починає змінюватися планово, цілеспрямовано. Та припускати майбутню свідому біокреаційну нашу діяльність було занадто сміливо укінці XIX ст. і личило хіба що М. Федорову, особливо ж – якщо йдеться про створення істоти в усьому кращої за свого творця [17], і якій він лише заважатиме.

Література:

1. 90% працівників компанії звільнили. Їх замінив штучний інтелект. BBC News Україна. 12.07.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-66172835> (дата звернення: 19.07.2025).
2. Бредбері Р. *Марсіанські хроніки. Повісті. Оповідання*. Київ: Дніпро, 1988. 590 с.
3. Веласко І. Е. Сучасні діти «дурніші» за попередні покоління, кажуть вчені. Чи дійсно це так. BBC News Україна. BBC News Mundo. 05.12.2024. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/ckgr74w31r0o> (дата звернення: 25.07.2025).
4. Джамалі Л., Макмехон Л. *GPT-5: OpenAI випустила нову версію свого чат-бота. Що він може*. BBC News Україна. 08.08.2025. URL: <https://u.to/q2tPIg> (дата звернення: 10.08.2025).
5. Ляшко С. В. L'homoncule mécanique: Проблема відтворення штучним інтелектом ментальних процесів людини. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. Т. 52. С. 103–108. URL: <https://doi.org/10.32782/apfs.v052.2024.16>.
6. Ляшко С. В. Виникнення генеративного штучного інтелекту й подальший поступ гіперреальності. *XXII всеукраїнська конференція студентів і молодих науковців «Інформатика, інформаційні системи та технології»*. 2025. С. 23–25. URL: <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.15486.50241>.
7. Ляшко С. В. Гіпотеза голічної природи свідомості у сучасній перспективі. *XV Міжнародна науково-технічна конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Наукова весна»*. 2025. С. 285–286. URL: <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.19497.30562>.
8. Ляшко С. В. До питання про психологічні витоки принципу справедливості у найдавніших цивілізаціях Межиріччя. *Історико-правовий часопис*. Луцьк, 2024. Т. 23, вип. 2. С. 12–17. URL: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2024-2>.
9. Ляшко С. В. Інтерпретація й обмеженість гільйотини Г'юма з точки зору сучасника. *XV Міжнародна науково-технічна конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Наукова весна»*. 2025. С. 287–288. URL: <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.32919.07843>.
10. Ляшко С. В. Суперечливість між інстинктом і мораллю як еволюційна діалектика. *XV Міжнародна науково-технічна конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Наукова весна»*. 2025. С. 291–292. URL: <http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.29563.63525>.
11. Ляшко С. В. Штучний інтелект у контексті вирішення задачі філософських зомбі. *Сучасний гуманітарний та мистецтвознавчий дискурс : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет- конференції молодих учених, студентів, аспірантів*. 27 березня 2025 р. Львів – Торунь, 2025. С. 22–24. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-504-7-5>.
12. Мак'явеллі Н. *Флорентійські хроніки. Державець*. Київ: Основи, 1998. 492 с.
13. Родріґес М. «Свободи волі не існує». Роберт Сапольські пояснив, чому наш вибір залежить не від нас. BBC News Mundo. 2024. URL: <https://u.to/qlfIIQ> (дата звернення: 16.02.2025).
14. Свіфт Дж. *Мандри Лемюеля Гуллівера*. Київ: Дніпро, 1983. 287 с. (Вершини світового письменства ; т. 47).
15. Уеллс Г. *Війна світів. Фантастичні романи*. Київ: Дніпро, 1967. 498 с.
16. Фромм Е. *Втеча від свободи*. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2019. 288 с.

17. Чи знищить штучний інтелект людство після 2027 року та як це може статися. BBC News Україна. 02.08.2025. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cnv739j8zm4o> (дата звернення: 01.08.2025).
18. AI 2027 / D. Kokotajlo et al. Ai-2027.com/. URL: <https://ai-2027.com/> (дата звернення: 01.08.2025).
19. Andrushchenko O. Informational totalitarianism: social Networks as a tool of mass control and Manipulation. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків, 2025. Т. 2, вип. 65. С. 8–18. URL: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.65.331696>.
20. Arendt H. *The Origins of Totalitarianism*. New York: A harvest book, 1973. 527 p.
21. Barnett P., Scher A., Abecassis D. *Technical Requirements for Halting Dangerous AI Activities*. Archive.org. 13.07.2025. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2507.09801> (дата звернення: 04.08.2025).
22. Baudrillard J. *Simulacres et simulation*. Paris: Galilée, 1981. 234 p.
23. Baudrillard J. *The Gulf War Did Not Take Place*. Bloomington: Indiana University Press, 1995. 87 p.
24. Crouch C. *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press Ltd, 2004. 135 p.
25. Lem S. *Cyberiada*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1978. 519 s.
26. Mandeville B. *The fable of the bees*. London: T. Ostell, 1806. 534 p.
27. Metallman J. *Zasada ekonomii myślenia, jej historia i krytyka*. Warszawa: Skład Główny w Księgarni E. Wende i S-ka, 1914. 172 s.
28. Zamiatin E. *We*. New York: E. P. Dutton, 1959. 218 p.